

Þættir úr sögu Sjálfstæðisflokksins

Bjarni Benediktsson – Stjórnmal – Þættir úr 40 ára stjórnmalasögu Sjálfstæðisflokksins 1969

Tekið af vef Borgarskjalasafnsins

bjarnibenediktsson.is

Einkaskjalasafn nr. 360

Stjórnmalamaðurinn

Askja 2-40, Örk 1

©Borgarskjalasafn Reykjavíkur

1.

Þessi er þorutíu-ára 22
stjórnvaldsaga 14

Stofnendur

Stjórnendur Sjálfstæðisflokksins lýstu því í yfirlýsingu sinni hinn 25. maí 1929, að aðalstefnumál flokksins ^{þeirra} væru þessu:

" 1. að vinna að því og undirbúa það, að Ísland taki að fullu öll sín má í sínar eigin hendur og gæði landsins til afnota fyrir landsmenn eina, jafnskjótt og 25 ára samningstímabil ~~Sambandslaganna~~ er á enda.

2. að vinna í innanlandsmálum að víðsýnni og þjóðlegri umbótastefnu á grundvelli einstaklingsfrelsis og atvinnufrelsis, með hagsmuni allra stétta fyrir augum."

Að breyttum breytanda hafa viðfangsefni Sjálfstæðisflokksins fyrst og fremst ætíð verið þau, sem í þessari gagnorðu yfirlýsingu er L talin. Hér við bætist baráttan fyrir viðhlítandi kjördæmaskipun og mun ég í þessari ritgerð fjalla í I.kafla um sjálfstæðismálið, og ^{í II.kafla} síðan í framhaldi þess um utanríkis-
mál, í III.kafla um kjördæmaskipunina og í IV.kafla um baráttuna fyrir einstaklingsfrelsi og atvinnufrelsi.

I. kafla

Sjálfstæðismálið

Um þessar mundir virðist það vera ríkjandi skoðun, að með gerð Sambandslaganna ^{árið} 1918 hafi í raun rétttri verið tekin ákvörðun um algert sjálfstæði Íslendinga, og þar með ~~stæð~~ endurreisn lýðveldis

á Íslandi eftir árslok 1943. En þó að atburðanna rás

2.

yrði þessi, var hún engan veginn fastmótun né séð fyrir fyrir en úrslita ákvarðanir um þessi efni voru teknar á stríðsárunum, og þá einkum á sjálfu lýðveldisárinu 1944. Íslendingar féllust raunar einungis á þær hömlur, sem sjálfstæði þeirra voru settar með sambandslögunum, vegna þess að þeir gátu með einhliða ákvörðun losað ^{hvað} við þær, a.m.k. flestar, eftir árslok 1943. En þar með var engan veginn sagt, að svo yrði gert þegar þær að kæmi. Þessi einhliða ákvörðunarréttur var þvert á móti ^{stains} einungis staðfesting á því, sem Íslenskir fræðimenn höfðu haldið fram, að þjóðin hefði öðlast þegar með gerð Gamla sáttmála 1862. Enginn efi er ^{er} á því, að margir góðir og gegnir menn töldu, að almenningur mundi ^{munu} ~~vera~~ við ^{þess} sjáanlega framtíða að hafa þennan lögformlega rétt, ^{og} í framkvæmd setta sig við ^{eitt} hvert samband við Danmörku, er ^{er} gæti orðið breytilegt með breytilegt um tímum, ^{En} menn settu sig við ^{stains} vegna fátæktar, smæðar og umkomuleysis þjóðarinnar.

Hverjar voru þá þær hömlur, sem Íslendingar enn urðu að ^{þóla} ~~vera~~ samkvæmt Sambandslögunum, þegar Sjálfstæðisflokkurinn gaf yfirlýsingu sína í maí 1929?

Það ^{er} ~~er~~ fyrst að telja konungssambandið. Skipti þá engum máli, hvort um það hafi ^{been} verið samið í Sambandslögunum, eða tilvist þess einungis/tryggð á meðan gildistíma þeirra stæði, ^{því} þann tíma a.m.k. var sambandið helgað með þessari samningsgerð. Ef Sambandslögin féllu úr gildi, varð það hins vegar innra mál Íslendinga einna og konungs, sem þjóð-

3.

höfóinga þeirra, hvort ^{þeir} ~~þeir~~ ^{fist a} ~~hélðu~~ ^{Rannan} ~~konungdæmi~~. ~~Enda~~
höfóu Danir margoфт lýst yfir því, að þeir mundu
ekki leyfa konungi sínum að vera jafnframt konungur
á Íslandi, ef sambandið næði til konungdæmisins
eins. Eftir var hins vegar að sjá, hvort úr þessu
yrði þegar á reyndi, ~~sva~~ ^{og} ~~var~~ ^{viðbúið} að einmitt
kviðinn fyrir því að þurfa að hafa álinnlendan
þjóðhöfóingja í landinu sjálfu ~~þessum~~ ^{þessum} ~~af þeirri~~
hættu, sem það kynni að hafa í för með sér um aukinn
kostnað og vaxandi deilur, yrði til þess að gerðir
yrðu viðtækari samningar við Dani ^{þessu} ~~til~~ ^{þessu} ~~á~~ ^{þessu} ~~tryggja~~
tilvist konungsdæmisins ^{áfram} ~~um ákveðna~~ ~~áða~~ ~~ótiltekna~~
framtíð. ~~Menn verða að átta sig á, að~~ ^{þessu} ~~ymsir~~ ~~óttuðust~~
að okkur yrði ofvaxið að halda uppi sérstöku þjóð-
höfóingjadæmi. ~~Allir voru sammála um að arfgengur~~
~~konungdómur ætti ekki við á Íslandi, einnig þeir~~
~~sem telja slíkt kerfi öðrum þjóðum heppilegast.~~
~~Þrátt fyrir það, þó að Íslendingar virtu konung í~~
~~óróli og tækju honum vel, þegar hann kom til Íslands,~~
~~þá skorti öll tilfinningatengsl milli íslensku~~
~~þjóðarinnar og hinnar dönsku konungshættar. Á~~
~~konunginn var ætíð litið sem útlending, en við~~
~~þættist að menn töldu Ísland vera of fámennt til~~
~~að hér gæti þrifist sérstök þjóðhöfóingjaætt, og~~
~~notið þeirrar virðingar sem fjarlægðin skapar.~~
~~Um forseta voru sumir aftur á móti hræddir, bæði að~~
~~embætti hans yrði kostnaðarsamt, kosning hans mundi~~
~~valda deilum og hann sjálfur blandast inn í deilur~~
~~meira en góðu hófi gengdi. En þessi upptalning~~
~~sýnir, að út af fyrir sig mátti fara~~ ^{Vissulega} ~~þess~~ ~~yms~~

4.

frambærileg rök fyrir því, að betra væri að una hinu erlenda konungdæmi, heldur en fá sérstakan innlendan þjóðhöfðingja. Er og enginn efi á því, að ~~lagnari~~ konungur en Kristján hinn X, er hefði lagt það á sig að koma hingað að staðaldri, t.d. einu sinni á ári, og dvelja hér um sinn, mundi hafa getað ~~hafa~~ skapað sér miklu styrkari stöðu í hugum Íslendinga en Kristjáni konungi tókst. Á þetta reyndi ekki, ~~en~~ örlög konungdæmisins urðu engan veginn séð fyrir, enda er athyglisvert, að löngum var ^{neusat} að segja sem minnst um sjálft konungdæmið ~~Lað~~ þeim yfirlýsingum, sem gefnar voru um málið fyrir 1940.

Annað þýðingarmikið ákvæði Sambandslaganna var um meðferð Danmerkur á utanríkismálum Íslands í umboði þess. Þetta var ~~(að mýsu)~~ skilið svo, að dönsk stjórnarvöld gætu ekki skuldbundið Ísland í utanríkismálum nema rétt íslensk stjórnvöld samþykktu. En Íslendingar höfðu enga sjálfstæða utanríkisþjónustu, eingöngu rétt til þess ~~æðææææ~~ að fylgjast með í danska utanríkisráðuneytinu og ~~að~~ hafa sérstaka sendimenn í undantekninga tilfellum. Lögformlega má segja, að Íslendingar hafi ráðið þessum málum sjálfir, ~~í~~ raun og veru þá fóru Danir með þau og hótuðu ^{þau} og réðu þess vegna mestu í framkvæmd, ^{um það} nema þar sem algerir, þröngir sérhagsmunir Íslendinga komu til. Þó að fáir gerðust talsmenn þess að halda þessari skipan alveg óbreyttri, þá var ætíð öðru hvoru og raunar iðulega á það bent, að málsmetandi mönnum ^L og fleirum, ^L að sjálfstæð utanríkisþjónusta

5.

væri Íslendingum ofvaxing, þó að ekki væri nema vegna kostnaðarins eins.

Minna máli skipti meðferð landhelgisgæzlunnar.

Íslendingar höfðu þegar fyrir allmörgum árum tekið hana að nokkru leyti í sínar hendur, en Danir fóru einnig með hana ^{at nokkru} og höfðu til þess öflugri skip en Íslendingar. Íslendingar gátu raunar tekið hana alla í sínar hendur með einhliða ákvörðun, en á meðan Danir höfðu hér að staðaldri varðskip undir dönskum fána, mátti ^{þó} segja að landhelgisgæsla og utanríkismál hefðu gagnvart erlendum mönnum þann svip, að Danir væru okkar yfirráðgjóð, sem gættu okkar hagsmuna og færu með okkar mál ^{it á vit} gagnvart erlendum mönnum. Enda var sú skoðun yfirgnæfandi á þessum árum í öðrum löndum, að Ísland væri enn einungis hluti Danaveldis, svo sem það um aldir hafði verið í framkvæmd.

Ýmsir töldu jafnréttisákvæðin vera varhuga-
verðust af öllum ákvæðum Sambandslaganna. Þau
fjölluðu um algert jafnrétti ríkisborgarana í
hvoru landinu um sig, ^{at} þegn undanskilinni
herskyldu, sem menn voru undanþegnir, ^{þó} gildi
þessara ákvæða mátti hins vegar draga og var dregið
með búsetuákvæðum, sem t.d. voru sett hér allströng
varðandi kosningarétt og kjörgengi. Slíka takmörkun
mátti ^{von} aftur á móti ekki ^{heimilt að} sétja á fiskveiðiréttindin,
sem voru gagnkvæm í landhelgi beggja ríkja, án til-
lits til búsetunnar. Í framkvæmd reyndust þessi
búsetu ákvæði ekki hättuleg fremur en algert jafn-
rétti hafði verið allar þær aldir, sem Ísland var

6.

meðhöndlað eins og hluti af Danaveldi. En eftir kenningunni gat hér um verulega hættu verið að ræða. Auðvitað hefði 30 sinnum mannfleiri þjóð verið hægðarleikur að ná með löglegum hætti yfirráðum hér á landi í skjóli jafnréttissins, ef hún hefði að því stefnt. Það á Alþingi 1928 og 1937 kom í ljós, að enginn opinber ágreiningur var um uppsögn endurskoðun og uppsögn Sambandslaganna. Hins vegar voru raunverulegar fyrirætlanir manna nokkuð á huldu, það vakti t.d. verulega athygli þegar Þorvald Staurníð forsætisráðherra Dana kom úr heim-sókn til Íslands sumarið 1939, lýsti hann yfir því, að enginn Islendingur, sem mark væri á takandi nema Jónas Jónsson, vildi algeran skilnað við Danmörku. Þegar þetta var, hafði þjóðstjórnin svokallaða nýlega tekið við völdum. Forsætisráðherra hennar var Hermann Jónasson, en Stefán Jóh. Stefánsson fór með utanríkismál. Af hálfu Sjálfstæðismanna áttu sæti í stjórninni þeir Ólafur Thors og Jakob Möller. Síðari heimstyrjöldin braust út þá um haustið, þó nokkru fyrir jól bárust fregnir um það, að þezka stjórnin byggist allt eins við því, að þjóð-verjar mundu hernema Danmörku. Varð það til þess að ríkisstjórn Íslands fól sérfræðingum að undirbúa ráðstafanir, sem gera þyrfti af þeim sökum. Þegar þjóðverjar síðar hernámu Danmörku 10. apríl 1940, hafði ríkisstjórnin til tillögur um, að ~~þetta~~ konungsvalds, meðferð utanríkismála og landhelgis-gæzla, skyldi að öllu tekin inn í landið, ~~þetta~~ sem Danmörk væri hernumin, samgönguleið milli landanna

því at

Staurníð

Samni mun mest, at
 ummæli Staurníðs
~~þetta~~ samni, at
 hann og fleiri danskir
 áhrifa menn hef-
 áinnuðis lagt hlustu
 við því, sem þeir
 hétt vildu leggja. Enda
 er þá ljóst at
 hvernig hugan þeirra
 stefndi.
 þessa leið var
 komið

7.

rofnar, og konungi og dönsku stjórnvöldum væri ómögulegt að gegna skyldum sínum agagnvart Íslendingum.

Það var skoðun mín þá, og hún hefur ekki haggast á þeim árum, sem síðar eru tilin, þrátt fyrir ýmsa gagnrýni bæði fyrir og síðar, eftir að þetta ástand hafði staðið nokkurn tíma, hefðu Íslendingar öðlast og ótvíræðan rétt til einhliða riftingar sambandslaganna og ákvörðunnar um niðurfellingu konungdæmis. Óumdeilanlegt er, að Danir gátu ekki fullnægt samningnum af sinni hálfu, og vanefndu hann. Sú vanefnd spratt af ómöguleika en né vilja til vanrækslu, en gat engu haggáð um riftingarrétt Íslendinga, þó að þeir að öðluðust engan bótarétt gegn Dönum vegna svotil kominna vanefnda. En þessar skýringar var nokkuð deilt á sínum tíma, og að athuguðu máli ákvað Alþingi hinn 17. maí 1941, að lýsa yfir því: "að það telur Ísland hafa öðlast rétt til fullrað sambandsslita við Danmörku, þar sem Ísland hefur þegar orðið að taka í sínar hendur meðferð allra sinna mála, enda hefur Danmörk ekki getað farið með þau mál, sem hún tók að sér að fara með í umboði Íslands með sambandssamningi Íslands og Danmerkur frá 1918,

Að af Íslands hálfu verði ekki um að ræða endurnýjun á sambandslagasáttmála við Danmörku, þótt ekki þyki að svo stöddu tímabært, að vegna ríkjandi ástands, að ganga frá formlegum sambandslitum og endanlegri stjórnarskipun ríkisins, enda

seem to self-right
not to see
lifshögnum
sinum borgit a
Alt annat mála

Í þessum þessum
 var svo ljótandi
 samþykkt gert:

"Alþingi álykta
 að lýsa og í þeim
 vilja sínum, að
 ljósveldi verði
 stopnað á Íslandi
 í þessum og sam-
 bandinu við Dan-
 mörku undan
 formlega sliti."

verði því ekki frestað lengur en til styrjaldarloka."

Í framhaldi þessa urðu allir þingflokkar sam-
 mála um það sumarið 1942, að þá væri tímabært að
 ganga frá formlegum sambands slitum við Danmörku og
 endanlegri stjórnskipun Íslenzka ríkisins. Þessi
 ákvörðun var tekin ekki sízt vegna þess, að þá
 urðu að fara fram tvennar alþingiskosningar, hvort
 eð var vegna stjórnarskrárbreytingar og kjördæma-
 skipun, og þótti mönnum þá eðlilegt að nota tæki-
 færið til að ljúka málinu, en þá skárust Bandaríkja-
 menn, er gert höfðu hervarnarsamning við Ísland
 sumarið 1941, í leikinn. Þeir töldu bersýnilega, að
 það mundi geta haft slæm áhrif fyrir málstað sinn
 í Danmörku og e.t.v. víðar, og ekki sízt í Svíþjóð,
 þar sem andúð ríkti á málstað Íslendinga,

af Íslendingar gerðu eitthvað í skjóli hervendar
 Bandaríkjanna og Danir teldu illa komið við sig.
 Því var þá af sumum haldið fram, að afstaða Banda-
 ríkjanna mótaðist af vantrú þeirra á réttarstöðu
 Íslendinga. Það er rétt, að í fyrstu orðsendingu
 Bandaríkjanna, sem dagsett var 31. júlí 1942, var
 að því vikið, að á Íslandi væru uppi ráðagerðir um
 ógildingu Sambandslagasamningsins milli Íslands og
 Danmerkur fyrir tilskilinn tíma, og þess var farið
 á leit, vegna hagsmuna beggja, Íslands og Banda-
 ríkjanna, væri frá því horfið að samningurinn ~~er~~
 væri nú einhliða ógiltur, gagnstætt ákvæðum Sam-
 bandslaganna í þessu efni. Í síðari orðsendingu
 Bandaríkjanna hinn 20. ágúst 1942, var ekki vikið

er þessu
sagt:

einu orði að því að Íslendingar ætli gagnstætt
ákvæðum Sambandslagasamningsins, að ógilda hann
fyrir tilskilinn tíma. Orórétt sagði:

"Ríkisstjórn Bandaríkjanna viðurkennir, að
ógilding samningsins og Sambandsins og hingað
fyrirhuguðu breytingar á grundvallaratriðum í
stjórnarhari Íslands séu mál, sem íslenska þjóðin
ætti á friðartíma að taka ákvörðun um, eftir
eigin óskum sínum og þörfum. - Ríkisstjórn Banda-
ríkjanna hefur ekki minnstu löngun til að skerða
á nokkurn hátt athafnafrelsi íslensku þjóðarinnar í
þessu máli - - -."

við Ísland

Þessi orðsending sýnir svo glögg sem verða má,
að þarna er ekki um réttarágreining af hálfu Banda-
ríkjanna að ræða, heldur einungis pólitíska henti-
semi. Þessum orðaskiptum lauk svo, að hinn 14.
okt. 1942 tilkynnti sendiherra Bandaríkjanna, að
stjórn hans mundi alls ekkert hafa á móti því að
Ísland yrði gert að lýðveldi 1944.

Við málsmeðferðina 1942 fékkst ekki einungis
viðurkenning Bandaríkjanna á fyrirfram á stofnun
lýðveldis á árinu 1944, heldur var tækifærið einnig
notað til þess að samþykkja nýja breytingu á stjórnar-
skránni. Þess efnis, að samþykka eins þing með meiri-
hluta allra kosningamanna í landinu samþykkti við
leytilega atkvæðagreiðslu væri gild sem stjórn-
skipunarlög og þeirra breytinga á stjórnarskránni,
er beinlínis leiða af sambandssliti við Danmörku og
því að Íslendingar tæku með stofnun lýðveldis að

og staðfestning
þeirra samþykkinga
af

fullnustu í sínar hendur æðsta vald í málefnum ríkisins. Vegna ^{meðgæva} almennar fýlu út af kjördæma-
breytingunni 1942, fengust Framsóknarmenn ekki til stuðnings við þessa stjórnarskrárbreytingu, sem mjög greiddi formlega fyrir endanlegri afgreiðslu málsins, og raunar fullnægði öllu því, sem menn höfðu ætlað sér að ná með upptöku málsins, ^{þess} sumarió 1942. Aðrir flokkar féllust hins vegar á það frumkvæði Sjálfstæðismanna, sem lýsti sér í ~~Þessum~~ þessari tillögu og varð hún undirstaða að formlegri afgreiðslu málsins árió 1944.] En ^(einmitt) síðari hluta árs 1942 hófst öflug hreyfing margra mjög mikilsvirtra manna úr öllum flokkum til að drepa málinu á dreifð fram yfir ~~þá~~ ófriðarlok, eða þangað til hægt væri að hafa viðræður við Dani, svo sem ráðgerðar ^{voru} ~~sagðar~~ í 18. grein Sambandslaganna. Þessi hreyfing var ekki pólitísk í eóli og gekk þó meginhluti Alþýðuflokksins skjótlega í þá fylkingu, heldur voru það hinir ólíklegustu ágætismenn, sem þarna tóku saman höndum um að reyna að hindra fulla sjálfstæðistöku þjóðarinnar á meðan ~~á~~ stjórninni stæði. Máli sínu til stuðnings vitnuðu þeir ^{m-a} í hápinu réttargrundvöll, ^{þó} voru ^{þar} röksemdir að mestu úr sögunni, ^{meinnitt} eftir að búió var að ákveða að fræsta ^{þess} máliu fram ^{Enda var} ~~22~~ yfir árslok 1943, en einkanlega ^{þess} var vitnaó til þess að fyrirhugaó framferói okkar mundi skapa slíkan óvilja í Danmörku og annars staðar á ~~Nöð~~ Norðurlöndum, að seint yrói úr bætt. Þessi saga skal ekki rakin nánar, en fullyrt að það var fyrst og fremst fyrir eindregna forystu Sjálfstæðismanna

og "at var annar
stór veldi"

11.

frestuna -

á Alþingi, að komið varó í veg fyrir þessar raðagerðir, ^{sem} m.a. voru studdar af svo mikilsvirtum manni, sem sjálfum ríkisstjóra Íslands, Sveini Björnssyni. Það var ekki fyrr en eftir áramót 1943-44, sem tókst að skapa einingu á Alþingi um málið, ^{þegar} sundrungartilraununum ^{at} eimdi aðeins eftir við þjóðar- atkvæðagreiðsluna vorið 1944, ^{og} varó ^{þá} raunin sú, að þá urðu Íslendingar betur sammála um mikilsvörða ákvörðun en nokkru sinni fyrr eða síðar í allri sinni þúsund ára gömlu sögu.

steins

Fyrir þá, sem telja að lýðveldisstofnun og algert afnám Sambandslaganna hafi verið þjóðar- nauðsyn, verður traúla um það deilt, að rétt var farið að 1944. ^{þá} Enginn þarf ^{þá} að efa, að hefði málið verið dregið á langinn, þá mundi hafa verið gerð alvarleg tilraun til að viðhalda konungdæmi og e.t.v. öðrum viðtækari tengslum á milli landanna.

~~Við þær aðstæður, sem nú eru orðnar, er hins vegar alveg víst, að það hefur mjög greitt fyrir heilbrigðum ákvörðunum ~~þá~~ í hinum vandasömum málum, ekki sízt utanríkismálum, að Íslendingar hafa eftir ófriðarlok átt við sig eina að fást, um þær vandasömu úrslitaákvæðanir, sem hvað eftir annað hefur þurft að taka.~~

þá má telja víst, að markabonan tartroggi og bituleiki hefti magnast þvert ofan í vanni þeirra matu manna, sem í gótri trú légtu sig fram um frestan málsins.

II. kafli

Wanníkismál 2

Þegar Íslendingar fengu formlegt fullveldi viðurkennt með Sambandslögunum 1918, var þetta ákvæði 19. greinar þeirra látið nægja til tryggingar vörnum landsins. Ísland lýsir yfir ávarandi hlutleysi sínu og það ^{er} hafur engan gunnfána. Á þessum skila-
boðum tók Danmörk að sér að koma áleiðis til annarra ríkja. Hlutleysisyfirlýsingin var þannig ekki samningslega tryggð, ^{og þó aldrei} samþykki neinna annarra ~~meðan~~ en e.t.v. Dana einna. Hún var að því leyti mun veikari en t.d. hlutleysisyfirlýsing Belgíumanna frá fjórða tug 19. aldar, sem var tryggð með ábyrgð stórveldanna en Þjóðverjar höfðu samt að engu í upphafi heim-
styrjaldarinnar 1914. Í upphafi létu sér flestir þó þetta nægja, en Framsýnn, veraldarvanur maður, eins og Einar Benediktsson skáld, fór ^{hinsvegar} samt aldrei dult með þá skoðun sína, að slík yfirlýsing væri haldlaus með öllu.

Þökkþingseign

Það leið og ekki á löngu þangað til Lenin ^{hæll} lét því á alþjóðþingi kommúnista 1920, að Ísland mundi hafa mikla hernaðarþýðingu í næsta stríði, einkum með tilliti til flugvéla og kaþbáta. Fáum árum síðar sagði þýzkur herfræðingur að Ísland ^{veri} eins og hláðin & skammbyssa á milli Bretlands og Bandaríkjanna. Íslenskir kommúnistar höfðu að sjálfsögðu mjög lagt eyrun við orðum síns mikla foringja Lenins, en fjórir ^{ort séms} þó ekki um þau í almanna áheyrn hér á landi ^{meðan} fyrr en löngu síðar, það var einmitt Einar Ólgeirsson, sem manna fyrstur hóf umræður um það hérlandis, að hlutleysisyfirlýsingin væri þó okkur með

líma þræge tölu
sína um hernaðar-
lega afstöðu Íslands
framtíðar styrkjöld
sev staklega með
tillit til fluga
hernaðar og kaþbáta.
Frá þessu sagði
Gleddrik d. Hósson
í sínu rita sínu,
hvað var hann
meðan fult hvers
og spjónsá. Áðan
þóttu þeir brátt hvers
lífa hinsvegar talið
hversgilegra að þessa

öllu ónóg. Svo reyndist einnig strax og á reyndi.

Bretar hertóku landið fyrirhafnarlaust hinn 10.

maí 1940. Því var raunar mótmælt af íslensku ríkisstjórninni, en það mun það sanni nær, að yfirgnæfandi meirihluta landsmanna hafi í raun og veru verið feginn, að það voru Bretar sem hingað komu fyrstir ~~en ekki einhverjir aðrir.~~ Þeir áttu þá í höggi við.

Á árinu 1942 gerðu Íslendingar síðan hervarnarsamning við Bandaríkin, að undirlagi Breta. Með þeim samningi hið ~~brætt~~ var/hernám úr sögunni og varnir landsins tryggðar á réttargrundvelli. Þessi samningsgerð má segja, að Íslendingar í fyrsta skipti tækju upp raunháfa virka utanríkisstefnu. Þangað til létu þeir reka á reiðanum, en með þessum samningum, viðurkenndu þeir, að svo dygði ekki lengur.

Þegar samningur var lagður fram á Alþingi til samþykkis, eftir að hann hafði raunverulega verið gerður, var um hann lítil ágreiningur! En minni en ella vegna þess, að þá höfðu Þjóðverjar ~~þá~~ fyrir skömmu ráðist inn í Sovét-Rússland og lét Brynjólfur Bjarnason ummælt á þá leið, að ~~það~~ ^{sök sér} væri þó að skotið yrði á Íslandi, ef það yrði hinum miklu Sovétríkjum til aðstoðar. Flestir aðrir litu á málin með hagsmuni Íslendinga fyrst og främst fyrir augum, og urðu þó lokum allir ~~þá~~ nær allir sammála um að hervarnir Bandaríkja hér á stríðsárunum hefðu orðið Íslandi til gæfu. Í ófriðarlok kom hins vegar í ljós að Bandaríkin höfðu hug á að fá hernarbaki-stöðvar hér til 99 ára. Þessi málaleitun fékk

er leður
stórvalda, eris
og þá stóð á

at 'Bskedninga
mándað skibi talja
þat eftir rei þótt
"hei verð: skotið
áin allra miðum"
"ef ráttatöflum
Bandaríkja mánu
yrtum til þess, at
veitt gæti virk
atstætt í þeirri
beráttu, sem hæf
er á austan við
stíð. verum" (At
þingstíðir 1941)

14.

líftinn eða engann byr, en varó mjög til þess að vekja
 tortryggni í garó Bandaríkjamanna. Ekki sízt þegar
 á daginn kom, að þeir lögðu annan skilning í
 ákvæðin um gildistíma hervarnarsamningsins en
 Íslendingar. Sá ágreiningur var hins vegar leystur
 með geró Keflavíkursamningsins ~~sz~~ svokallaða frá
 árinu 1946, ~~en~~ samkvæmt honum skyldu Bandaríkjamenn
 hverfa á burt með lió sitt eftir því sem þar var
 náhar ákveðió, en hafa lendingarétt á Keflavíkurl-
 flugvelli og ~~þess~~ annast rekstur vallarins að
 verulegu leyti á meöan þeir hefðu herstöðvar í
 Evrópu. Í framhaldi ófriðarins. Þessi skipan ^{samnings.}
 mála leiddi til mikils ^{ísambornulegs bei} ófriðar og beittu ýmsir
 vinstri menn í Framsókn, Alþjóðflokk, ásamt
 kommúnistum ~~og fleirum~~ sér fyrir haróvítugunum
 mótmælum.

Á meðal ráðandi manna varó mun minni andstaða
 gegn aðild Íslands að Atlantshafsbandalaginu á
 árinu 1949 og enn minni gegn geró varnarsamningsins
 við Bandaríkin sumarió 1941. Atlantshafsbandalagió
 var stofnaó vegna vaxandi ágengni Sovétmanna í
 Evrópu og ~~EZÉÉÉ~~ reió ^{valdatöku kommúnista} fyrri árs á Tékkóslóvakíu á
 árinu 1948 ~~þar~~ baggamun. Í fyrstu geróu menn sér
 vonir um, að hér þyrfti ekki að hafa varnarlió á
~~stríðstímum og á~~ friðartímum, en árás kommúnista á
 Kóreu 1950 breytti viðhorfi manna í þessum efnum,
 enda höfðu skipaferóir Sovétmanna í Norðurhöfum mjög
 farió vaxandi ^{undir höfuð} síðustu misseri. Sú skipan, sem þá
 var ákveðin, hefur síðan haldist í megin efnum. ~~ni~~
 Á árinu 1956 sameinuóust þó Framsókn og Alþjóðflokkur

og eftir bit
 í þessum landi
 og þó með
 uppsagnarétt-
 ahæt 1/2 sí
 lagri vara
 5 árum bit man
 frá gildistíma
 samningsins

í skjóli
 rússneskra
 hersveit

kommúnistum í því að heimta brottför Varnarlióðsins, en allir gugguðu þeir þó á þeirri kröfu um sinn eftir innrás Sovétmanna í Ungverjaland haustið 1956.

Þá liðu meira að segja margir mánuðir svo að kommúnistar, sósíalistar, og Sameiningarflokksmenn alþýðu, ^{þetta} einn og þeir kölluðu sig þá, töldu sjálfum sér ráðlegast að hafa kyrrt um brottrekstrarkröfur sínar. Þeir hafa þó jafnharðan orðið háværari ef ^{í míni} vandræðlegri hefur virtzt í álfunni ^{um sinni}, en ^{þetta} hjaðnað er harnað hefur á dalum, svo sem við innrás ~~Kommúnistanna~~ Sovétmanna í Tékkóslóvakíu haustið 1968.

Alþýða bandalagsmenn
 lítit minna
 í sei heyrna,
 þegar

Þrátt fyrir, og þó öllu fremur ~~þetta~~ vegna þess, hversu vel hefur tekizt með að halda friði í þessum heimshluta frá því að Atlantshafsbandalagið var stofnað þá er ^{um þessum völdum} enn gerð ~~þetta~~ hörð hrið að ^{bandalaginu} því. Þeir sem hafa hug á aukinni ásælni og vilja ^{ryója} sósíalískri byltingu braut, leggja sig fram um upplausn eða a.m.k. lömun bandalagsins. Þessir menn hyggjast skapa í Vestur Evrópu skilyrði fyrir samskonar atburðum og urðu með valdatöku kommúnista í Tékkóslóvakíu á árinu 1948 og aftur með innrás þeirra 1968. Á meðan þessi hugsunaráttur er jafn magnaður og hann ^{min} um þessar mundir er, þá væri það ós manns æði fyrir Íslendinga að hverfa úr Atlantshafsbandalaginu, ^{þetta} svo og að slaka á vörnum Íslands.

Ekkert bendir til þess að dregið hafi úr þýðingu á varna á Íslandi. fyrir nágretta okkar á síðari árum. Þvert á móti hefur stóráukin sókn Sovétmanna ^{og} úthöfin ^{þetta} að því leyti aukið þýðingu Íslands frá því sem áður var. Fyrir Ísland sjálft

hafa varnir hér auðvitað úrslitapýðingu, ^{þá} eða hví skyldi Ísland eitt, allra þjóðlanda, geta legið óvarið og opið fyrir öllum þeim er það vilja hremma? Ef menn vilja halda sjálfstæði, verða þeir nokkuð til þess að vinna, og ^{þá} þægindi þau ^{sem} af vörnunum leiða eru ^{so} smáræði við þær hættur, sem varnarleysi mundu samfara.

Allt annað mál er ^{þat} að allir góðir Íslendingar hljóta að vona og vinna að því, að svo dragi úr spennu í heiminum, að hér sé óhætt að vera varnarlaus. En geta Íslands til slíks er sáralítil. Öðru hvoru heyrir raunar, að Íslendingar eigi að láta meira að sér kveða á alþjóðavettvangi. Þeir, sem svo tala, þekkja lítt til ástands þar. Úrslitaráðin eru í ~~þessum~~ höndum stórvelda og virðing smáþjóða stendur yfirleitt í öfugu hlutfalli við mælgj þeirra á alsherjarþingi Sameinuðu þjóðanna. Menn verða þar, ekki síður en annars staðar, að hafa eitthvað raun- ~~þessum~~ verulegt til málanna að leggja, ^{enda er} og með eðli- legum hætti ^{er} frekar hlustað á þá, sem mikið leggja af mörkum til að halda uppi friði í heiminum, en hindra sem ekki skeyta um slíkt, ^{þá eru þess meginmargi} annað hvort af getu- eða viljaleysi.

Þá ~~var~~ það og alger misskilningur, að vegna hervarnarsamningsins við Bandaríkin hafi þau ~~einhver~~ sérstök áhrif á utanríkisstefnu Íslendinga. Í því sambandi hefur einkum verið vitnað til tvennt, ^{annars} vegnar afstöðu ^{með} til grísku herforingjastjórninni ^{áttunnar} og hins vegar til viðurkenningar á kommúnistastjórninni í Kína, ^{og afstöðu til aðildar hennar hjá Sameinuðu} þjóðunum.

Um fyrra atriðið er það að segja, að Bandaríkja-
stjórn hefur aldrei látið ^{uppá} neinar óskir við íslensku
stjórnina ^{uppá} um afstöðu hennar í því máli. Þegar
af þeirri ástæðu fer allt tal um áhrif Bandaríkja-
manna í því efni algerlega út í hött. Sannleikurinn
er og sá, að Ísland hefur verið fylgjandi öllum
skynsamlegum aðgerðum gegn grísku herforingja-
stjórninni, á vettvangi Evrópuáðs. Ísland hefur
hins vegar ekki reynt að hrifsa þar til sín neina
forustu, þegar af því að okkur vantar mannafla og
tæki til undirbúnings mála, svo að slíku verði
viðhlytandi hátt við komið. Annars er það um þetta
Grikklandsmál að segja, að sumir þeir, sem harðast
fordæma núverandi stjórnarfar þar, hafa sjálfir áður
verið virkir stuðningsmenn svipaðs stjórnarfars þar
í landi áður fyrri, og borið í bætifláka fyrir
..... núverandi einfaldsherra. Enda eru allar
áðstæður þar í landi svo gjörólíkar því, sem við
eigum að venjast, að erfitt er fyrir okkur um að
dæma. Í einstökum atriðum þó að allir lýðræðisunn-
endur vissulega vilji greiða fyrir því, að lýðræði
verði sem fyrst endurreist í þessum fornum heim-
kynnum sínum.

Um Kína er það svo, að Ísland hefur þar gerólíka
áðstöðu frá öðrum Norðurlöndum, þegar af því að við
höfum engin viðskipti við Kína og enga áðstöðu til
þess að fylgjast þar þessum með málum. Þess vegna
hefur aldrei á það reynt, hvort við ættum að viður-
kenna kínversku stjórnina - enda hún látið sér það
í léttu rúmi liggja eftir því, sem forráðamenn þar

af
sta
eignis rann
þekkingu

í landi hafa sagt við Íslendinga er þangað hafa komið. ^{Vantandi} Um Sameinuðu þjóðirnar er það svo, að Ísland hefur nú um langa hríð unnið að því að báðar, Pekingsstjórnin og Formósastjórnin fengju fulltrúa á þingi Sameinuðu þjóðanna. Þetta er gagnstætt því, sem Bandaríkin hafa lagt til, ^{auka} og Íslendingar hafa beinlínis þvert ofan í tilmæli Bandaríkjastjórnar setið hjá við afgreiðslu meginmálsins árum saman. Því fer þannig fjarri, að notið hafi verið forsögn Bandaríkjastjórnar í þessum efnum, eins og stöðugt er hamrað á. Hitt höfum við talið okkur jafn- óskyldt að hlýta í einu og öllu fordæmi hinna Norðurlandanna, þó að stöðugt samráð séu hæft á milli þessara landa fimm, ^{um gætu við} og hefur það þó á ~~szszsz~~ hálfu hinna stundum gleymst gagnvart Íslandi, ^{reumar} efnið ^{AS} því er Svía varðar ^{þessum ávísun} gagnvart þeirra allra næstu nágrönnum.

Íslendingar

Við höfum heilshugar reynt að taka þátt í samstarfi Norðurlandaþjóðanna, og þá ekki sízt innan Norðurlandaráðs. En vegna ólíkra aðstæðna, ~~þá~~ þá höfum við í ýmsum efnum orðið að fara okkar eigin leiðir. Við höfum þannig lengst af ^{þessum} tekið lítinn þátt í tilraunum til aukins efnahagssamstarfs þeirra í milli. Þær tilraunir voru hafnar skömmu eftir seinni stríðslokun, en báru ^{litinn} engan árangur fyrr en með aðild hinna landanna fjögurra að EFTA-samstarfinu. Frá því að það hófst og fór að hafa veruleg áhrif, hefur á Norðurlandaráðsfundum margt mátt læra af nytsemd þess fyrir þátttakendur. Sú fræðsla hefur

ekki sízt stuðlað að því, að Íslendingar hafa nú gerzt þar aðilar. Efnahagsörðugleikar undafarinna ára áttu þar ríkan hlut að til þ hvatningar, enda sýndu hin löndin skilning sinn á sérstöðu og þörfum Íslendinga með þá stofnun hins norræna iðnþróunnar-
 222 sjóós. Engum ^{þ blindum} ~~þreyndum~~ manni getur lengur dulist, að Íslandi er það höfuðnaðsyn að efla sem flestar atvinnugreinar í landinu, skjóta ^á fleiri stoðum undir efnahag sinn og velgegni. Í því sambandi eru miklar vonir bundnar við EFTA.

Því fer fjarri, að með þessu sé lítið gert úr þýðingu íslenzks sjávarútvegs. En ef hann á að geta vaxið og blómgastr, má ekki leggja ~~þ~~ á hann þyngrri byr ~~þ~~ðar en hann geti undir staðið. Þýðingar-
 mesta ráðstöfun, sem gerð hefur verið 22 til eflingar sjávarútvegnum var ^{út-} farsla íslenzkrar fiskveiði-
 lögsögu. Samkvæmt samningum, sem dönsk stjórnarvöld höfðu á sínum tíma gert við Englendinga, þá var fiskveiðilögsagan eingöngu bundin við þrjár sjómílur og ^{skuttan} þröngur grunnlínur, svo að ^{summi} flestir meiriháttar firðir, svo að ekki sé talað um flóa, voru opnir fyrir ágangi erlendra fiskiskipa. Á öðrum fjórðungi aldarinnar ~~z~~ var oft um það rætt að gera yrði ráðstafanir til þess að fá stærri fiskveiðilögsögu. En þrátt fyrir það, að Íslendingar gætu eftir fullveldisviðurkenninguna 1918 sagt upp samningnum við Englendinga, þá varð aldrei úr því fyrr en eftir að Ólafur Thors lét taka málið upp til gagnsgerðs undirbúnings á síðustu dögum nýsköpunarstjórnarinnar. Í framhaldi þeirrar ákvörðunar voru ^{þynnir af beina}

Sjálfstæðismanna á árinu 1948 sett lög um vísinda-
 lega ~~VEE~~ verndun landgrunnsins. Á næstu árum höfum
 við síðan forustu um framkvæmd ^{hú} í málinu, ^{þessum} og uppsögn
 á samningnum við Breta, ^{og} ~~endanlega~~ ákvörðun um
 4 mílna landhelgi og nýjar grunnlínur tóku ~~gildi~~ á
 árinu 1952. Á þessum árum beittu Íslendingar sér
 einnig fyrir ^{því} að á þingi Sameinuðu þjóðanna
 nefnd þeirra ~~var~~ ekki einungis falið að gera
 athugun ^{við} tillögur um þær er gilda
 skyldu á úthafinu, heldur einnig að athuga og gera
 tillögur um reglur um landhelgina. ~~VEE~~ Bretar snérust
 eindregið gegn þeirri tillögugerð og mótmælu harð-
 lega ^{fiskveiðilögsögu okkar} frá 1952. Í framhaldi af starfi
 réttarnefndarinnar voru síðan haldnar tvær ráð-
 stefnur um þ landhelgismálin, önnur 1957 og hin
 1960.] Þá gerðist það að vinstri stjórnin 1958
 gaf út nýja reglugerð, ^{á árinu 1958} þar sem fiskveiðilögsagan
 var færð í 12 mílur. Út af fyrirsig voru allir
 Íslendingar þeirri ákvörðun sammála, ^þ hitt ~~VEE~~
 duldist ekki, að hún varðgerð með þeim hætti að skapa
 sem mesta örðugleika á sambúð okkar við löndin í
 vestanverðri Evrópu, sem flest eða öll höfðu aðrar
 skoðanir á ^{þessum} málinu en við. Íslenskir kommúnistar,
 sem í þessu höfðu forystu vildu auðvitað 12 mílna
 fiskveiðilögsögu eins og aðrir, en þeir vildu jafn-
 framt nota þ tækifærið til þess að losa um tengsl
 okkar við önnur Atlantshafsbandalagslönd, og fóru
 sumir forystumenn þeirra ^{þessum} ~~raun~~ ekki dult með þá
 fyrirætlan.

Með þessu móti var málinu stefnt í hið mesta

óefni. Bretar og fleiri neituðu að viðurkenna hina nýju reglugerð, þorskastríðið svokallað hófst við strendur Íslands. Vinstri stjórnin hrökklaðist frá völdum í ZZZZ árslok 1958. 1959 var viðreisnar stjórnin mynduð undir forystu Ólafs Thors. Þegar mistekist hafði að ná samkomulagi um málið á einni Genfarraðstefnu, vorið 1960, snéri stjórnin sér að því að draga úr viðsjám við Breta og leysa ZZ málið með samkomulagi. Tókst það snemma á árinu 1961, með því móti að Bretar féllust á 12 mílna mörkin og nýjar, okkur miklu hagstæðari grunnlínur en áður höfðu verið settar. Jafnframt áskildi Íslenska ríkisstjórnin sér rétt til þess að halda áfram að vinna að færslu fiskveiðilögsögunnar við Ísland og Ísland fengi allt landgrunnið áður en yfir lyki. at
 undir það að ef ágreiningur upp um þessi efni, þá skyldi honum skotið til alþjóðadómstólsins í Haag. Það var með engu móti staðiðst, að með þessu hafi Íslendingar afsalað sér einhverjum rétti, þvert á móti, þá kemur það fram að þeir vilja eftir sem áður byggja allar ráðstafanir sínar á alþjóðalögum, og réttum. Með hverjum hatti öðrum getur lítil þjóð komið hagsmunamálum sínum fram? þess
 þess, sem þessu var með önnur neyðast til þess að skipa Íslandi í hóp ofbeldisþjóða, að því fjarlægara sem Ísland hefur ekki yfir neinu þvílíku valdi að ráða um að ofbeldi yrði Það fer þess vegna ekki á milli mála, að samningurinn 1961 er einhver stærsti

stjórnmalasigur, sem Íslendingar hafa unnið fyrr og
gæ siðar í allri sinni sögu.

[Faint handwritten notes in the left margin, including the words "Stjórn" and "1911"]

[The main body of the page contains extremely faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the paper.]

Alþingi og ríkisstjórnin fara
 Þess í umboði kjósenda með úrslitavald í stjórnámálum
 þjóðarinnar. Þess vegna verður að vera sem mest
 jafnrétti á milli kjósenda, ^{alla} skapast rang-
 læti sem kann að eittra allt þjóðfélagið. Áður fyrri
 var kosningaréttur misjafn eftir stétt og stöðu, ^{og}
 hinir ^{fatæbustu} ~~lakast~~ settu nutu hans ~~ZZZZZ~~ löngum alls ekki.
~~ZZZZZZZZ~~ Það ^{þó} er fráleitt nú á dögum, ^{en} er það þó engu
 lakara en misrétti eftir húsetu. Þess vegna ríður á
 því að kjördæmaskipan ^{stærðar} sem allra

^{mestu jafnrétti} ~~geri~~ sem ^{minst} ~~á milli~~ ^{milli} ~~mannna~~ ^{eftir}
^{á milli} kjósenda.
^{hinn} ~~þess~~ ^{þess} ~~þess~~

Kjördæmaskipan var lengi vel byggð á þeim grund-
 velli, sem lagður var við endurreisn Alþingis. Kosnið
 var í ein- ^{sta} og tvímenningskjördæmum og þá miðað við hina
 gömlu sýsluskiptingu. Þá ~~ZZZZZ~~ áttu einnig lengi vel
 sæti á Alþingi nokkrir konungkjörnir, ^{þingmenn} sem svo voru
 kallaðir. Í fyrstu ^{voru þeir} kosnir af dönsku stjórninni, en
 eftir að ^{stjórnin} ~~hún~~ var innleud 1904, ^{voru þeir} valdir af henni. Þessu
 var breytt 1915, þá var landskjör 6 þingmanna löggboðið
 og skyldu þeir þeirra kosnir ^{sem} samtímis hlutfallskosningu
 þangað til ^{hafi} ~~hafi~~ allir þjóðkjörnir þingmenn verið ~~þeir~~
 með meirihlutakosningu. Árið 1920 var síðan heimilað,

Sjá skipan kosninga
 á árið 1921

að þingmenn í Reykjavík mættu verða fjórir og þeir ~~á~~
 þá einnig valdir hlutfallskosningu. [Segja má að
 þangað til 1931 hafi kjördæmaskipunin aldrei valdið
 stóráttökum. Á fyrri stjórnarárum sínum reyndi Hannes
 Hafstein raunar að fá ^{lögðens} hlutfallskosningu
 í nokkrum stórum kjördæmum, en sú tillaga náði ekki
 fram að ganga og lá að mestu niðri þangað til Thor
 Thors tók hana upp ^{árið 1928} haftur í ~~þ~~ ítarlegri Vökugrein, sem
 birtist 1927 ^{eða} 28.

Þannig stóðu mál, þegar Framsókn tók það upp á Alþingi 1931 að leggja skyldi niður landkjörið. Hafði sú tillaga raunar verið flutt árið 1927 og ~~hæ~~ fengið nokkur^m byr, en ekki samþykki. Nú varó það hins vegar ljóst, að ef landkjör væri lagt niður, mundi það leiða til þess, að Framsóknarflokknum yrði mjög ívilnað við skipun þingsins. ~~Þá~~ Sjálfstæðisflokkur og Alþýðuflokkur snérust þess vegna öndverðir gegn þessari tillögu, ^{féllust} höllust raunar á það að leggja mætti niður landkjör, en hins vegar mætti með einfaldri lagasetningu fjölga þingmönnum og ákveða hlutfallskosningar^{ar} þeirra. Þegar sýnt var, að þessar tillögur mundu hljóta meirihluta á þingi 1931, varó það ásamt öðrum ráðagerðum, sem þá voru uppi, til þess, að ríkisstjórn Framsóknarflokksins rauf þing og háðar voru einhverjar hörðustu kosningar, sem hér hafa verið. Úrslitin urðu þau, að Sjálfstæðismenn fengu 43,8% kjörinna atkvæða en einungis 12 þingmenn kosna, ~~og~~ Framsóknarflokkurinn fé^{kk} 35,9% atkvæða og 21 þingmenn kosna, Alþýðuflokkurinn 16,1% atkvæða og 3 þingmenn kosna, ~~Kommúnistaflokkurinn engann og utanflokkamenn engann.~~ Með landskjörnum þingmönnum varó ^{því} þingið þannig skipað: ~~4~~ Framsóknarflokkurinn, 23 þingmenn eða hreinan meirihluta, ~~en~~ ^{fékk} 35,9% atkvæða. Sjálfstæðisflokkurinn 15 þingmenn og ~~22~~ Alþýðuflokkurinn 4 þingmenn.

Þetta ^{er} var mesti kosningasigur, sem Framsóknarflokkurinn hefur unnið, ^{en} á ^{ann} þannum sannaðist, að skamma stund verður hann höggi feigin^u. Síðan má segja, að kjördæmamálið hafi verið brennidepill íslenskra

stjórnsmála. ^{og} flokkstjórn Framsóknar varó að hrekjast frá völdum strax á árinu 1932 vegna þess, að þótt hún hefði hreinan meirihluta á þingi, þá nægði ~~stjórn~~ atkvæðamagn hennar ekki til meirihluta í efri deild, þar sem landskjörnir þingmenn áttu sæti. Stjórnarandstaðingar höfðu þess vegna stöðvunarvald í þeirri deild, og gátu hindrað nauðsynlega löggjöf fyrir ríkisstjórninni. Eftir mikið þóf á þingi 1932, var þess vegna skipuð þ ný ríkisstjórn, þar sem sæti áttu tveir Framsóknarmenn og einn Sjálfstæðismaður. ~~og~~ átti ^þ sitt meginverkefni hennar að vera að ~~leita~~ leita samkomulags um ~~þ~~ nýja kjördæmaskipan. Það tókt þrátt fyrir hvaða mótstöðu mikils hluta Framsóknarflokksins. Hin nýja skipan var lögfest með sjálfsskipunarlögum á árinu 1934. ^{stjórn} ^{Aðal} ^{Megin} Meginbreytingin var sú, að auk fjölgunar þingmanna í Reykjavík, þá ~~varu~~ ^{in allt á} 'akveðin tilteking fjöldi uppbotarþingsata, er kæmi í stað landkjörsins. ~~áður.~~

Með þessari breytingu fékkst mikil leiðrétting frá því, sem áður hafði verið, ^{skín var} en þó engan veginn fullnægjandi eins og ^{atvæ} ^{við komu á samrætt 1934} sást af því, að Framsóknarflokkur og Alþýðuflokkur, sem saman fengu 43,6% atkvæða, náðu 25 þingmönnum, en Sjálfstæðismenn, sem einir fengu 42,3% atkvæða ~~en~~ hlutu einungis 20 þingmenn, ^{við komu á samrætt 1934} þetta ranglæti leiddi svo til þess, að Framsóknarmenn og Alþýðuflokksmenn gátu myndað stjórn sína á árinu 1934, er þeir kölluðu öðru hvoru, stjórn ^{hinna} ~~stjórn~~ vinnandi stétta.

Við næstu kosningar á eftir, árið 1937, hlutu Sjálfstæðismenn 41,3% og 17 þingmenn, ~~er~~ Framsóknar-

~~og áður minna~~
 Það flokkurinn fékk
 6,4% og 3
 þingmenn, og
 utan flokka var
 kosinn 1 þingmaður
 með 1%

26.

menn 24,9% og 19 þingmenn, Alþýðuflokkurinn 19% og 8 þingmenn, Kommúnistaflokkurinn 8,5% og 3 þingmenn.

Bændaflokkurinn 6,1% og 2 þingmenn. Í skjóli þessa ranglætis gátu Framsóknarmenn ~~þegar~~ vel á næsta

kjörtímabili ^{þegar} ^{í mest} ~~þegar~~ farió með ~~ZZZZZZ~~ stjórnarforystu ^á ^{verit} ~~ZZZZZZ~~ um skeið einir verið við völd. Þangað til upp úr

slitnaði á milli Sjálfstæðismanna og þeirra á árinu 1942 og Sjálfstæðismenn mynduðu minnihlutastjórn

einmitt til að koma á nýrri leiðréttingu kjördæmaskipunarinnar. Voru þá þær höfuðbreytingar gerðar,

að hlutfallskosningar skyldu fara fram í tvímenningskjördæmum, þingmönnum Reykjavíkur fjölgað og Siglu-

fjörður gerður að sérstöku kjördæmi. Afleiðing

þessrar breytingar var sú, að þá um haustiðfengu

Sjálfstæðismenn 38,5% atkvæða eða 20 þingmenn.

Framsóknarflokkurinn 26,6% og 15 þingmenn, Sósíal-

istaflokkurinn 18,5% og 10 þingmenn, Alþýðuflokkur-

inn 3% og 7 þingmenn og aðrir minna ^{en} ^{engann} þing-

mann. Vegna mikilla tilflutninga í landinu sótti hins vegnar ^{skjót} ~~ZZZZ~~ í ranglætisátt. Sjálfstæðisflokkurinn

fékk t.d. við kosningarnar 1953 ~~ZZZ~~ 37,1% atkvæða og

21 þingmann, Framsóknarflokkurinn 21,9% og 16 þing-

menn, Sósíalistaflokkurinn 16,1% og 7 þingmenn

Alþýðuflokkurinn 15,6% og 6 þingmenn, Þjóðvarnar-

flokkur 6% og 2 þingmenn. Við kosningar 1956 þegar

Alþýðuflokkur og Framsóknarflokkur höfðu myndað ~~ZZ~~ með

sér hið svo kallaða hræðslubandalag, beinlínis ~~ZZZ~~ til

þess að hagnýta sér sem allra ^{mezt} ~~ZZZ~~ veikleika kjör-

dæmaskipunarinnar, urðu úrslitin þessi, að Sjálfstæðis-

flokkur fékk 42,4% atkvæða og 19 þingmenn, Framsóknar-

flokkur 15,6% og 17 þingmenn, Alþýðuflokkur 18,3% og 8 þingmenn, Alþýðubandalag 19,2% og 8 þingmenn.

Við sumarkosningar 1959 fékk Sjálfstæðisflokkurinn 42,5% og 20 þingmenn, Framsóknarflokkur 27,2% og 19 þingmenn, Alþýðubandalag 15,3% og 7 þingmenn, Alþýðuflokkur 12,5% og 6 þingmenn.

En þegar hér var komið, hafði svikasigur Framsóknar 1956 orðið til þess að hinir flokkarnir komu sér saman um nýja kjördæmaskipan ~~á~~ ^á ~~þessu~~ ^{þessu} hluta árs 1959, og snérust sumarkosningar þá einmitt um þá stjórnarskrárbreytingu.

Meginbreytingin sem þá var gerð, ~~þá~~ ^{þá} sú, að þingmönnum ~~er~~ ^{er} ~~222~~ ²²² fjölgað, einmennings og tvímenningskjördæmi lögð niður, en nokkur stór kjördæmi, öll með hlutfallskosningum tekin upp í þeirra stað og upp-
bótarþingmönnum ^{á kostum} haldið. Áhrif þessarar breytingar lýstu sér í því, að Sjálfstæðismenn, sem ~~höfðu~~ við haustkosningarnar 1959 fengu 39,7% hlutu ~~nið~~ 24 þingmenn ~~kosna~~, Framsóknarflokkur, sem fékk 25,7% ^{hlaut} fékk 17 þingmenn ~~kosna~~, Alþýðubandalagið, sem fékk 16, % ^{hlaut} fékk 10 þingmenn ~~kosna~~ og Alþýðuflokkur sem ~~2222~~ ^{hlaut} 15,2% hlaut 9 þingmenn ~~kosna~~. Á þessu var þannig orðið höfuðbreyting til bóta. Síðan hefur vegna áframhaldandi flutninga nokkuð sótt í fyrra hórf um hlunnindi Framsókn til handa, en þó ekki svo enn a.m.k. að úrslitum hafi ráðið.

Þess verður stundum vart, að sumir ^{ein} ~~ein~~ ^{um} ~~um~~ yngri menn, sem ekki muna það ástand er áður ríkti, gera sér ekki grein fyrir þeim algjörum umskiptum er ~~er~~ ^{er} urðu í stjórnámálum landsins 1959 einmitt ^{vegna} réttlátari

kjördæmaskipunnar. Áður hafði Framsókn löngum haft
 úrslitavöld ~~einnhætt~~ ^{letjónis} í skjóli ranglátrar ~~kjördæma-~~
~~skipunnar~~. Ranglætið henni í hag dugði oftast til
 að veða upp á móti fylgisbreytingum í hagg ~~ez~~ annarra
 flokka. Slíkt var auðvitað óviðunandi til lengdar,
~~þ~~ sinkum ættu Sjálfstæðismenn að skilja hvílíkur
 trafali það var okkar mikilhæfu foringjum, Jóni
 Þorlákssyni og ~~síðan~~ ^{þá} Ólafi Thors, að geta sjaldan
 eða aldrei gengið til jafns leik ^{við} ~~höfuð~~ ^{höfuð} andstæðinga
 sína innan Framsóknar. Ranglætið hafði oftast
 tryggt hinum síðartöldu a.m.k. hálfan sigur, ^{þegar} ~~áður~~ en
~~ez~~ viðureignin hófst.

Núverandi kjördæmaskipan er langt frá því að
 vera gallalaust. Út af fyrir sig hefur hrein meiri-
 hlutakosning ~~ez~~ í einmenningskjördæmum marga kosti
 fram yfir hlutfallskosningar. Einkanlega þó þann að
 meirihluta ~~ez~~ kosning eykur líkur fyrir stöðugu stjórn-
 arfari og dregur úr hættu á því, að stjórnvald veikist
 og þingræði fari út um þúfur vegna of mikillar flokka-
 sundrungar. Úr þessari hættu er sízt lítið gerandi,
 en þó hefur hún ekki orðið til verulegs бага í þeim
 þjóðfélögum, sem okkur eru skyldust, svo sem á hinum
 Norðurlöndunum. Enda hefur ~~ez~~ reynslan hérlendis,
 þvert á móti því, sem spáð hafði verið, orðið sú, að
 stjórnarfar hefur aldrei ~~ez~~ frá því að þingræði hófst,
~~hér á landi~~, ^{hér á landi} reynst jafn stöðugt og eftir breytinguna,
 sem geró var 1959. Óstöðuglyndi og valdastreita
 Framsóknar ~~ez~~ ^á varð hverri stjórninni á fætur
 annarri aðfalli og skapaði ~~stöðuga~~ ^{stöðuga} óvissu. [Furðu-
 legur er einnig sá misskilningur sem upphafur komið,

aó núverandi fyrirkomulag dragi úr líkum til breytinga á frambjóðendum og skapi þeim, er einu sinni hefur náð kosningu, óeðlilegar líkur til áframhaldandi þingsetu. Þar sem sámilega föst flokksskipun hefur komiðt á, er reynslan þvert á móti sú, að endurnýjun þingliðs gengur hvergi seinna en í einmenningskjördæmum. Þetta getur hver um sig athugað með því að rekja þingsetutíma þeirra, er á Alþingi sátu fram til 1959 og voru kosnir í einmenningskjördæmum með meiri hluta kosningu. Aó þessu leyti má segja, að engin fullnægjandi reynsla sé komin á núverandi skipan, en auðvitað hefur hver flokkur það í hendi sinni, að taka þann hátt þar upp, sem honum sjálfum líkar um val frambjóðenda, *hvað hefur met prófsári að á sama er veg*

Hvað sem vera kann um kosti og lesti hveðrar skipunarinnar um sig, þá er það meginatriði, sem aldrei má kvika frá, að ná verður sem allra mestu jafnrétti kjósenda, hvar sem þeir eru búsettir í landinu. Auðvitað er hægt að ná þessu með einmenningskjördæmum, ef menn vilja hafa þau, öll nokkurn veginn á mótaðum mannmörg. En þá verður stöðugt að endurskoða kjördæmatakmörk og eftir atvikum leggja niður eða sameina kjördæmi, sem of mannfá eru oróð, miðað við önnur. *Undanfarið t.d.* Hingað til hefur *og* verið samkomulag um *likt* það í Bretlandi um allmörg ár, að svo *þ* skyldi að farið, þó að nokkuð þyki brugðið út af þeirri reglu að þessu sinni. Og hæstiréttur Bandaríkjanna hefur einmitt fyrirskipað slíka stöðuga endurskoðun, svo að jafnrétti kjósenda raskstt ekki. Þvílíku samkomulagi var hins vegar aldrei hægt að ná hér á landi við Framsóknarflokkinn, sem einn léði máls á einmennings-

kjördæmum auk nokkurs hluta Sjálfstæðismanna. Í hugum Framsóknarmanna var það ^{þvert á mót} einmitt höfuðkostur einmenningskjördæma, að þá var hægt að láta ^{strosilbyl} héruð ^{úti} á landi halda sínum fulltrúafjölda óbreyttum, þó að þar hefði orðið fólksfækkun, en virða að litlu eða engu fjölgun ^{er} í Reykjavík og öðrum þéttbýlum ^{stöðum}. Um þetta ^{á milli} var leitað ^{í lag} samkomulags við Framsóknarflokkinn hvað eftir annað ^{um einmenningskjördæma} við tilraunir ^{til} almennrar endurskoðunar stjórnarskrárinnar á árunum eftir 1944. En þar tilraunir strönduðu einmitt allar á því að Framsókn fékkst aldrei til þess að viðurkenna ^{slíkt} jafnrétti kjósenda. ^{því} setti raunar samkomulag um ranglætið sem skilyrði fyrir því, að hún fengist til viðræðna um aðrar breytingar á stjórnarskránni. Þetta ~~hætti~~ hlaut að leiða til þess að einnig þeir, eins og ég, sem að öðru jöfnu ^{kyr} ^{en} heldur kosningar í einmenningskjördæmum, ^{hlautu} að leita samkomulags við hina, sem hlutfallskosningar aðhyllast en vildu láta jafnt yfir alla landsmenn ganga.

Hitt tel ég miklu minna máli skipta, þó að ekki hafi náðst samkomulag um endurskoðun stjórnarskrárinnar í heild. Alveg gagnstætt því, sem ýmsir góðir menn ~~hætti~~ oft hafa á orði, þá held ég, að tíðar breytingar á stjórnarskránni, aðrar en þær, sem óhjákvæmilegar eru til þess að viðhalda ^{og tryggja} jafnrétti borgarana, séu sízt heppilegar. Það er áreiðanlega engin tilviljun, að það hefur haldist mestur stöðugleiki í stjórnarfari og almennar framfarir orðið

hraðastar ~~einnmitt~~ í þeim löndum, þar sem menn hafa látið sér hægt um ^{þannlegra} stjórnarskrárbreytingar, heldur látið stjórnarskipunina þróast smám saman í framkvæmd æðstu handhafa ríkisvalds ^{líka} ~~með~~ þjóðhöfðingja, ríkisstjórnar, þings og dómstóla.] Fleiri hafa leitað fordæmis um góða stjórnarhætti til Bretlands en nokkurs annars lands. Þar hafa þó aldrei verið til skrifuð stjórnslög, ~~sérstaklega~~ varin með þeim hætti, sem okkar stjórnarskrá er. Eðlileg þróun og þroski landsfólksins hefur þar orðið bezta tryggingin fyrir lögum og rétti, er veitt hafa heillaríkum framförum alþjóð til góðs nauðsynlegt skjól. Svipuð hefur reynslan orðið í Bandaríkjunum, þar hafa sárafáar breytingar verið gerðar á stjórnarskipun frá því að Bandaríkjamenn náðu frelsi seint á 18.öld. Aldur stjórnarskrárinnar er ^{og meðal þings heftu} ~~einnmitt ekki hio sizta af því~~ sem Bandaríkjaþjóðin telur sér til ágætis. ~~A meðal~~ ~~nágranna okkar og frændþjóða má raunar segja að~~ ~~þróunin hafi orðið ekki með öllu ólík.~~] Í Danmörku hafa orðið ^{þannan} ~~aliverulegar~~ breytingar og ný stjórnslög sett hvað eftir annað, en stofn stjórnarskrárinnar er ~~samt~~ ^{þ.e.} enn hinn sami og lögfestur var fyrir rúmum 170 árum, ~~á~~ 1848. Stjórnslög Finna eru yngri, enda hlutu þeir ekki fullt frelsi frá Rússum fyrr en í lok fyrri heimstyrjaldarinnar. Ýms meginatriði stjórnлага Svía eru enn óbreytt frá því sem þau voru sett snemma á 19.öld, þeir ráðgera nú ^{almevna} ~~á~~ ~~við~~ ~~skil~~ ~~skil~~ breytingar, sem ekki er óeðlilegt að við kynnum okkur og fylgjumst með eftir því sem hér kann við að eiga. Þú þó er það vissulega margt í nútímalífi Svía, sem

Éf litit er til
mánuata þraufþjóða
obba blasi
þetta vit.

við mundum sízt telja okkur vænlegt til fyrirmyndar. Í Noregi hafa Norðmenn enn að stofni hina sömu stjórnarskrá, og sett var 1814, og telja sér aldur hennar ekki síður til ágætis en gert er um stjórnlog Bandaríkjamanna vestan hafs.

Þetta haggar ekki því að breyta eigi einstökum atriðum eftir því sem efni standa til, en hófleg íhaldsemi á áreiðanlega hvergi betur við ein ^{er} einmitt um ~~ez~~ meginatriði stjórnskipunar. Enda ~~það~~ ^{eru} það áreiðanlega fá ákvæði hinna íslensku stjórnarskrár, sem líklegt er að til verulegra bóta yrði breytt. Og það er okkur sízt til vansa þó að stofn hennar sé ennþá hinn sama, er menn fengu frá Danmörku 1874, því að hvað sem um skipti okkar og Dana má segja, er ~~hitt~~ ^{þat} vízt, að fáar þjóðir hafa reynst Dönum stjórn þroskaðir og harla ólíklegt að nokkur hefði reynst ríflegri á réttindaveitzlur til okkar en þeir.

~~Það þó er rétt, að margt gott hefur verið af þeim lert og ebbert betra en þar fjálsrættis þeim íngan, sem ~~með þessu væru í stjórnskipun þessara frá 1848 og við hljóttum að telja upphaf þess fræðis, en við gjöf sntan hlutunný hvað vetna hafa orðit til hinna mestu hella.~~~~

IV. Einstaklingsfrelsi og atvinnufrelsi, sagn stéttabaráttu ²¹ ³²

Ein af höfuð ástæðunum fyrir stofnun Sjálfstæðiflokksins 1929 var vaxandi ótti margra um þáverandi ríkisstjórn Framsóknar ^{flokks} með stuðningi Alþýðuflokksins að takmörkunum á einstaklingsfrelsi og atvinnufrelsi í skjóli harnandi stéttabaráttu. Þessi tilfinning fór enn vaxandi á næsta ári, þegar Íslands-Banki var lagður að velli að því að mörgum virtist fyrir beinan atbeina ríkisstjórnarinnar og Landsbankans. Þá þótti það þó ^{bætt} nokkuð úr sök, að á rústum Íslands-Banka tókst að reisa Útvegsbankann, en til þess þurfti mjög höró átök við nokkurn hluta Framsóknar. ^{þessum} 1000 ára afmælishátíð Alþingis dró raunar hugi manna mjög að sér ^{á kvöldið 1930} um þessan mánudag, en á næstu mánuðum og messerum fór heimskreppan mikla einnig að segja til sín hér á landi. Erfiðleikarnir, sem af henni stöfuðu, áttu nokkurn þátt í myndun samsteypastjórnar Framsóknar og Sjálfstæðismanna vorið 1932. Viðbrögð manna gegn sívaxandi örðugleikum og ískyggilegu atvinnuleysi í Reykjavík voru þá ^á aukin ríkisafskipti. ^{viðurst} Vintust þau ýmsum stjórnvaldaákvörðunum þ.á m. ^{beittu} breytingu ^á gamla heimilda til takmarkanna á innflutningi, löggjafar um einkasölur ^{er} útflytjenda á saltfiski, / Ólafur Thors beitti sér fyrir og fleiri ráðstöfunum. Þessi samstjórn Sjálfstæðis og Framsóknar átti ætíð mjög örðuga lífdaga, bæði vegna ytri erfiðleika, en fyrst og fremst vegna harðsnúinna ^{land} landstöðu mikils hluta

undir forystu
Gunnar Gunnarssonar
frá Skrifli, sem
valdamestur var
í flokknum um
þessum muni.

Forsetisráð herra
hennar var Hagi
Arason, en
fulltrúi Sjálfstæðis
flokksins var Hagnir
Sutmundsson.

gleiðin sigdi sig stórt í því, að rétt áttán en stjórnmál fók við höftat- fráfarandi dömsmála ráðherra Jónas Jónsson sakamáli gegn Magnúsi Ketilssonum eftir meina sínum- glermann Jónsson dæmti Magnús áttán í tægt hús í fulltrúi sína og gægnði í lög Thors þá embætti hans þau gægt til Hæstiréttar hefti- afsignt Magnús.

Glermann Jónsson var á fram farsatis ráðherra en fulltrúi Sjálf- stæðis flokksins voru í lög Thors og Jakob Míllur.

34.

Ríkisstjórnin

Framsóknarflokksins. Hún sagði þess vegna af þ sér þegar á árinu 1933, og sumarið 1934 tók við völdum samsteypustjórn Framsóknar og Alþýðuflokks, ^{undir} stjórn ~~forysta Glermanns Jónssonar~~ hinna vinnandi stétta, sem stundum nefndi sig svo, ~~blen hefti~~ og mjög naumast meirihluta hefti á Alþingi, enda í algerum minnihluta á meðal kjósenda.

Stjórn þessi herti þó öll tók á atvinnurekstri og magnaðist ofoss vinstri arms beggja flokka svo, að gerð var tilraun til að leggja stærsta atvinnu- fyrirtæki landsins, Kveldúlf að velli með Alþingis- ~~samfest~~ ^{það framkvæmt} ~~ályktun~~. Hvorki ^{en} þar né aðrar handahófsaðgerðir náðu tilætluðum árangri, fóru vandræði í landinu stöðugt vaxandi. ^{en} ~~En~~ þessu stjórnarsamstarfi slitnaði ~~og~~ endan- lega snemma árs 1938. Eftir það var Framsóknar- flokkurinn rúmlega eins árs bil einn í ríkisstjórn, en tók ^{at} svo að mynda samstjórn þriggja flokka, Framsóknar, Sjálfstæðismanna og Alþýðuflokks vorið 1939, og gekk hún undir ^{stjórn} "þjóðstjórnarnafni." Innan Sjálfstæðisflokksins var mikill ágreiningur um aðild að þeirri stjórn. Ólafur Thors knúði hana fram með eins ~~áttátt~~ ^{ssari} atkvæðis meirihluta í þingflokkum. Í ræðu sinni um myndun stjórnarinnar gerði Ólafur Thors á Alþingi m.a. svofellda grein fyrir helztu viðfangsefnum, sem ~~áð undanförunu hafði verið~~ ~~áð~~ við ~~áð~~ ~~etja:~~

"Það er kunnara en frá þurfi að segja, að Sjálfstæðisflokkurinn létur svo á, að frjáls verzlun sé eitt allra helzta skilyrði fyrir góðri efnahags- afkomu sérhverrar þjóðar. Flokkurinn hefur samt sem áður á undanförunum árum lagt samþykki sitt á marg-

víslegar kvaðir, er lagðar hafa verið á verzlunar-
frelsið, en þá jafnan vegna þess, að hann hefur
viðurkennt, að okkur óviðráðanlegar ~~þ~~ utanaðkomandi
ástæður hafa knúið til þessa. Í löggjöf og framkvæmd
hefur auk þess verið gengið lengra á þessu sviði en
Sjálfstæðisflokkurinn hefur talið nauðsynlegt og þá
gegn mótmælum flokksins. Það er því auðskilið mál,
að Sjálfstæðisflokkurinn telji mikli varða, að þegar
í stað verði á þessu nokkrar breytingar, ~~þá~~ myndi
flokkurinn að sjálfsögðu hafa borið fram slíkar óskir
við samningaborðið, þótt eigi hefði fleira komið til
en trú flokksins á frjálsa verzlun. Meðal þeirra
mála, er mest voru rædd við samningaumleitunirnar,
var hinn aðkallandi þörf til bráðra aðgerða til
viðreisnar útvegi landsmanna, og hefur það mál nú
verið leyst með ~~þessum~~ breytingu á skráðu gengi
krónunnar og ýmsum ráðstöfunum í sambandi við þá
skráningu.

- - - Flokkurinn tók að lokum þá ákvörðun að
ganga til stjórnarsamvinnu á þessum grundvelli, þó
með því að gera ~~þessum~~ þar samning um verzlunar-
málið, er nú skal greina frá:

1. Innflutningshöftum sé aflétt jafnóðum og
fjárhagur þjóðarinnar og viðskiptaástand leyfir.

2. Þegar í stað verður gefin frjáls innflutningur
á nokkrum nauðsynjavörum.

Af þessum ~~þessum~~ tilvitnuðu orðum má glögglega sjá
að fyrir flokknum vakti 1939 að reyna að bjarga við
höfuðatvinnuvegi landsmanna, sjávarútvegnum, og

Éftir gífurlegri
völd Fransískra
alt frá árinu
1947 var þetta
hvortvegis
geignarlegi hatti.

36.

endurheimta ~~auki~~ athafnafrelsi í landinu, ekki sízt
til handa verzlunarstéttinni. Segja má að ætíð
síðan hafi þessi tvö ~~þá~~ meginatriði verið á meðal
höfuðviðfangsefna flokksins, er hann hefur tekið
þátt í stjórn. Hefur það ætíð verið við ramma reip
að draga ~~á~~ varðandi sjávarútveginn vegna ~~þess~~ þess
ofurþunga, sem löngum hefur verið á hann lagður og
óhæfilega ~~kröfugerðar~~ ^{honum á hendur} þeirri óvissu, sem
hann eðli ^{þess} samkvæmt er háður. Um frjálst atvinnulíf
og þá ^{þess} einkum frelsi í innflutningi, hefur baráttan
ekki síður verið hörð. Vegna þess, að þar hefur verið
við að etja beinan fjandskap annarra flokka, sem
hafa viljað ryðja auknum ríkisafskiptum eða samvinnu-
verzlun braut á kostnað einstaklingsframtaks og
athafna-^{fr} frelsis.

Stjórnarsamvinnan, sem efnt var til vorið 1939
stóð þangað til í ársbyrjun 1942, og gekk þó á ýmsu
í samstarfinu. Heimstyrjöldin gerbreytti efnahags-
ástandi landsins, en varð skjótt varðandi þess höfuð-
vanda, sem síðan hefur verið við að glíma og engum
hefur tekizt að leysa til hlýtar, sem ^{þess} vaxandi
verðbólgu.

Í baráttu við hana komu Sjálfstæðisflokkur og
Framsóknarflokkur sér saman um ^{þess} frá ársbyrjun 1942, að
setja hin svokölluðu gerðadómslög. Sú lagasetning
varð til þess, að Alþýðuflokkurinn hvarf úr ríkis-
stjórn, og þegar á reyndi voru gerðadómslögin
óframkvæmanleg ~~þess~~ og síður en svo til þess að draga
úr vandræðum, heldur ^{þess} ~~þess~~ á margháttaða sundrunu
~~þess~~

innanlands. ~~Enda~~ ^{litt t.d.} átti viðureignin um þau ekki sízt ríkan þátt í eflingu sósíalístaflokksins á þessum misserum. Vegna kjördæmamálsins slitnaði upp úr samstarfi Framsóknar og Sjálfstæðismanna vorið 1942. Sjálfstæðismenn mynduðu þá einir stjórn, og stóð hún þangað til í desember sama ár, og var þá lätin hætta störfum, án þess að ný þingræðisstjórn væri mynduð, heldur ^{skipti} setti þáverandi ríkisstjóri utanþingsstjórn í hennar stað. Fáar umdeilanlegri ákvarðanir hafa verið gerðar á öllu þessu tímabili en sú. Formlega var það ríkisstjóri, sem ákvörðunina gerði, en engum kunnugum gat dulist, að Framsóknarmenn lögðu sig þá alla fram um að koma stjórn Sjálfstæðismanna frá völdum, og létu sig litlu varða hvað um þingræði yrði, af því að þeir höfðu ekki á móti Alþingi yrði ^{þeir} óstarfshæft til stjórnarmyndunar eftir kjördæmabreytinguna ^{þessu ári} á þessu ári, þar kann einnig nokkur metingur um að hindra ~~þetta~~ að andstæðingar sætu í ríkisstjórn ^{sem hafi um} og forustu endurreisn lýðveldi á Íslandi, hafa átt sinn hlut.

A.m.k. varó staðreyndin sú, strax nokkrum mánuðum eftir endurreisn lýðveldisins hinn 17. júní 1944, að hægt var að koma á málefnanlegum umræðum um myndun nýrrar þingræðisstjórnar. Eftir að reynt ^{hafði} verið reynt að koma á samstjórn Sjálfstæðismanna og Framsóknar, en ~~drangur~~ ^{drangur} sláust, tókst Ólafi Thors haustið 1944 að mynda hina svokölluðu nýsköpunarstjórn. Aðalmarkmið hennar var efling höfuð atvinnuvega landsmanna, ekki sízt sjávarútveg, með ráðstöfun á inneignum, er á stríðsárunum höfðu ~~samt~~ safnað

undir forystu
Ólafs Thors

Álma haldi þá
satt af sér en
var gagnstætt
ástæðum
festri venslu frá
því að þingræði
var hún tekið upp

at koma hafi
sinn áhrif

Árangurslaust
hafi verið

erlendis, aðallega eða nær eingöngu í London. Allar höfðu þessar ráðstafanir í för með sér aukin ríkisafskipti, en sjálfst hafði stríðið á ýmsa vegu gert ýmiskonar ríkisíhlutan óhjákvæmilega. Nýsköpunarstjórnin rofnaði seint á árinu 1946 út úr utanríkis- málum, og var samstjórn Alþýðuflokks, Sjálfstæðis- manna og Framsóknar mynduð snemma árs 1947. Þá var enn um mögnuð ríkisafskipti að ræða, svokallað ný- byggingarráð, raunar lagt niður, en í þess stað sett á laggirnar fjárhagsráð, því fengin mikil völd, sem þau höfðu að mestu komið sér saman á meðan leitað var eftir möguleikum ~~XXXXXXXXXX~~ endurreisna nýsköpunarstjórnarinnar. Á árunum 1947 til 1949 var það eitt aðalstarf ríkisstjórnar, að hlutast til um skiptingu innflutnings á einstaklingsfyrirtækja og samvinnufyrirtækja, SIS. Hugkvæmni Framsóknar- manna við að finna nýjar og nýjar ástæður fyrir aukinni ásælni SIS var með ólíkindum, en þó fannst þeim sjálfum sér ekki verða nóg ágengt, og rufu þess þ vegna stjórnarsamstarfið sumarið 1949. Það varð til þess að Sjálfstæðismenn mynduðu minnihlutastjórn í árslok, og stóð hún þangað til í marz 1950. Sú stjórn gerði tillögur um nýskipun efnahagsmála, þ.á. m. gengislækkun og aðrar ráðstafanir, sem ætla mátti að horfa myndu til aukins frjálsræðis í innflutningi og athöfnum. Á þær tillögur var í höfuðefnum fallist við myndun samsteypustjórnar Framsóknar og Sjálf- stæðismanna, er tók við að minnihlutastjórn Sjálfstæðisflokksins. En vegna margháttadra öröug- leika, óhagstæðra viðskiptakjara og fl. varð minna úr

undir forystu
Stefans Jóh.
Stefinssonar

Frá því
þau höfðu set og
sagt af lígin rann,
því að þetta var
fyrsta ríkisstjórn
in, sem er átt
set.

undir forystu
Stafs Thors

undir forystu
Steinþórs
Steinþóssonar

meiddast meun

frjálsræði en vonir höfðu staðið til, enda var strax á árinu 1952 að setja hið svokallaða bátagjald-eyriskerfi, ^{þá} ^{sem} ^{mjög} ^{illa} ^{meiddist}.

og varð í hlau
Thors forsetis
rít þessa.

Eftir kosningarnar 1953 voru höfð verkaskipti innan stjórnarinnar, og tóku Sjálfstæðismenn þá við forystu, í megin atriðum mátti segja að stjórnarstefnan hólust hin sama, og var þá þukin áherzla lögd á ~~þessum~~ ýmsar verklegar framkvæmdir og ekki sízt sett á stofn Húsbyggingalánakerfi þess, sem enn stendur að meginstofni. Má í því sambandi minna á að á mestu valdaárum sínum hafði Framsókn gert að ~~þessum~~ ^{móttöku} öngu veðdeild Landsbankans, sem áður hafði verið ^{höfuð} meginstoð ~~þess~~ húsbyggjenda í þéttbýli. Var ^{þessum} öngu heillegu kerfi komið á í þess stað fyrr en með þeim ráðstöfunum, er gerðar voru eftir stjórnarmyndunina 1953.

Glennmann forseti
komst at orði.

Á árinu 1956 sagði Framsókn enn upp samstarfi við Sjálfstæðistæðimenn og var nú ^{þessum} haft á orði að ómögulegt væri að stjórna landinu nema í samvinnu við hina svokölluðu verkalyðsflokka. Þá var ^{þessum} sagt enn hart snúið á vinstra borð, og ætlunin sú að setja Sjálfstæðismenn til hliðar, eins og ^{þessum} komist var á orði um langa framtíð. Margháttað skipulagning og ríkisforsjá átti að koma í stað einstaklingsframtaks. Var þá ^{þessum} einkum áberandi að í framkvæmd var ^{þessum} sett upp mjög flókið gengiskerfi, sem gerði stjórnvöldum færð að hafa lífa alls atvinnureksturs í landinu í hendi sér. Þegar til átti að taka, reyndust þessar ráðagerðir ekki annað en fálmið eitt og flosnaði vinstri stjórnin upp, sem kunnug er,

og at hefna frekis

og skaut
hverjum og
sinum eftir
get þetta.

við lítinn oróstír, ^þSeint á árinu 1958, þegar forsætis~~Þjóð~~ráðherra hennar mælti á Alþingi þessi eftirminnilegu oró:

"Fyrir lá, að hinn 1. des. átti að taka gildi ný kaupgreiðsluvísitala, sem fól í sér 17 stiga hækkun. Til þess að koma í veg fyrir nýja veróbólguöldu, sem af þessu hlaut að ~~g~~ rísa, óska ég þess við samráðherra mína, að ríkisstjórn ^þþeim beitti sér fyrir setningu laga ^{um} og frestun á framkvæmd hinnar nýju vísitölu til loka mánaðarins, enda yrði ^þhin fyrrgreindu 17 vísitölustig þá greidd eftir á fyrir desember, nema samkomulag yrði um annað.

~~Þ~~ Leitað var umsagnar Alþýðusambandsþings um lagasetningu þessa ^{sem þessum} ~~sem voru~~ skilyrði sem sett var ^þum það í ríkisgj. Alþýðusambandsþing neitaði fyrir sitt leyti beiðni minni um frestun. Boðaði ég þá ráðherrafund að morgni laugardags 29. nóv., en þar náðist ekki samkomulag ^{um} og stuðningur við frv. Af þessu leiddi, að hin nýja kaupgreiðsluvísitala kom til framkvæmda um mánaðamótin, og ný veróbólgu-aldaer þar með skollin yfir.

Við þessu er svo ^þvið að bæta, að ríkisstjórn er ekki samstað ^þum nein úrræði í þessum málum, sem að mínu áliti getur ^þstöðvað hina háskalegu veróbólguþróun, sem verður óviðráðanleg, ef ekki næst samkomulag um þær raunhæfu ráðstafanir, sem lýst var yfir er gerta þyrfti, þegar efnahagsfrumvarp ríkisstjórnarinnar ^þvar lagt fyrir Alþingi á s.l. vori."

Í desemberlok tók svo við minnihluta stjórn Alþýðuflokksins, sem síðan tókst að halda í horfinu

undir forseti
Emils Jónssonar

tók miðverandi
stjórnarvitneisna
stjórnarvit
undir forsetu
Ólafs Thors. Glan

um tæplega eins árs bil, ^{met} og atbeina Sjálfstæðismanna.

Í nóvember 1959 þá lýsti Ólafur Thors yfir
því að meginstefna ríkisstjórnarinnar væri að vinna
að því, að efnahagur þjóðarinnar kæmi á st þá traustan og
heilbrigðan grundvöll, þannig að skilyrði skapist
fyrir sem örastrí framleiðsluaukningu, ~~og~~ allir hafi
áfram stöðuga atvinnu og lífshjör þjóðarinnar geti í
framtiðinni enn farið batnandi. Þessu markmiði þá
tókst svo vel að ná, að næstu 6-7 ár reynstust mesti
framfara og uppgangstími í ^{sem 20 leuska þjóðin} allri hinni nær 1100
ára ^{hefurnar lifat} gamla sögu íslensku þjóðarinnar. ^{glebta} Megin ástæðan
fyrir því að svo vel tókst til var, að ^{nú} ~~þá~~ var í
miklu ~~þess~~ ríkara mæli en áður stuðst við einstaklings-
^{framtak} frelsi og atvinnufrelsi með ~~þess~~ hagsmunum allra
stétta fyrir ^{þá} augum. Er sízt orðum aukið, að á þessu
tímabili hafi þessi meginstefnumið Sjálfstæðisflokks-
ins notið sín betur en nokkru sinni ella í allri
þessá hans sögu.

Þá tóku við hinir miklu ^{sviðráðgjafar} stöðu erfiðleikar, ^{er} ^{sviðgjafar}
komu að utanaðkomandi ástæðum, ^{og} sköpuðu meiri um-
skipti ^{þá} hins lakara en hér hafði áður þekktst frá

því að nútíma atvinnuhættir voru upp teknir. En
ekki sízt vegna þess, að hinni sömu meginstefnu var
fylgt sem áður ~~og~~ stjórnin hikaði ekki við að gera
nauðsynlegar ráðstafanir til ^{umbóta} umbóta, þá hefur nú svo
vel tekizt, að úr öldudalnum er aftur komið og vel
horfir, ef þjóðin kann sjálf með að fara.

og af því at
ríkisstjórnin ^{hafi}
með margvislegu
móti ^{þá} ^{þá} ^{þá}
því at skjóta
þessu stöðunni
undir atvinnu-
hlið, og vegna
þess at